

LIVSKUNSKAP SOM SKOLÄMNE

En väg till mognad

av Maria Melin-Blomqvist

Livskunskap som skolämne har under lång tid varit ett populärt tillval såväl inom grundskola som gymnasium. Ett ämne av denna karaktär fanns redan på 90-talet i många skolor under ett flertal beteckningar: livsåskådning, levnadslära, livslust, etik, hälsa, värdegrund, social och emotionell träning etc.

Uppenbart är att ämnet inte längre kan ses som en tillfällig trend. Det efterfrågas alltmer såväl av specialister, föräldrar och lärare genom en ökande insikt om att vår tids oro och utmaningar kräver speciella insatser. Även många skolelever, särskilt de gymnasiestuderande, anser att ett ämne som livskunskap fyller en viktig funktion, då det kan ge behövt utrymme till kunskaper som annan lektionstid ej räcker till för liksom för fria diskussioner om ämnen som är ytterst angelägna för ungdomar. Om tonåringar genom detta nya ämne tillägnar sig större insikt om sig själva och det som händer i vår värld är detta av största betydelse både för dem själva och för samhället i stort.

Under 2011 figurerade skolämnet livskunskap i en del besvärande sammanhang och ordet fick för många tyvärr en negativ laddning. Livskunskap innefattar dock betydligt mer än bara metoder mot mobbning, varav några nu visat sig ogynnsamma. Livskunskap som skolämne kan och bör utvecklas. Om man sen vill ge ämnet ett annat namn än just benämningen livskunskap spelar mindre roll.

Begreppet livskunskap

Ordet livskunskap skulle jag vilja tolka som kunskap *om* livet och kunskap *för* livet! Kunskap baserad enbart på fakta, utan en respektfull människosyn och utan en bärande värdegrund är direkt farlig. Kunskap sammanvävd med de goda värderingar som vi finner i de stora världsreligionernas etiska påbud, i *Deklarationen om de mänskliga rättigheterna* (1948) och i skolans värdegrund (Lgr11) borde rimligen, om de uppfattades och omsattes i praktiken, leda till vänskap och goda relationer både i skolan och i hemmet, till konstruktivt deltagande i samhällslivet och – på makroplanet – fred och global rättvisa på jorden. Livskunskap på schemat kan bidra till att fördjupa kunskapen om dessa stora frågor. Ämnet kan därmed aldrig vara förkastligt, men det behöver klargöras mer i metoder och syften.

Syfte med livskunskap som skolämne

Syftet med livskunskap som skolämne kan ses som flerfaldigt: att stärka värdegrunden, att göra eleverna mer reflekterande över livets faror och möjligheter, att bidra till ökad självkänedom och bättre självförtroende, att i samtal bearbeta redan inhämtad information. Etiska och moraliska aspekter på egna och andras handlingar och dess konsekvenser kan bli föremål för spontana

samtal och rådgivning. Kreativt reflekterande och kritiskt tänkande kan stimuleras. En positiv, optimistisk och hoppfull atmosfär under lektionerna borde vara ett ständigt ihågkommet mål. I en sådan atmosfär kan djupare samtal om livets stora frågor, framtiden, döden och meningen med livet och många andra existentiella frågor komma till stånd, något som barn och ungdomar i allmänhet älskar att tala om. Många av dagens unga saknar förtrolig kommunikation med sina föräldrar. Många saknar också moralisk vägledning. Skolan och undervisningen har därmed ett stort tomrum att fylla.

Den internationella arenan

På den internationella arenan ser vi att ämnet *Life Skills* i stort utgör en viktig trend vars innehåll och utformning vi borde uppmärksamma och dra lärdom av. I vissa dokument på europeisk och global nivå, t.ex. inom WHO och UNICEF, beskrivs ämnet bitvis på liknande sätt som vi tänker oss den svenska varianten av livskunskap, ett övergripande ämne vilket behöver sitt eget utrymme och som inriktar sig på den unga generationens problematik och tar upp frågor om etik och värderingar. Ovannämnda FN-organ, liksom UNESCO, ordnar även utbildningar för ungdomar utanför skolans värld, där synnerligen allvarliga problem som hiv-smitta, våld och förtryck tas upp genom planlagd undervisning av mer psykosocial karaktär.

Virtues Project

Jag vill här, utifrån min egen bakgrund av undervisning, möten med människor, studier av böcker, idéer och projekt inom detta stora område, presentera några tankar och förslag kring livskunskap och värdegrund som förhoppningsvis kan bidra till rådgivningen kring användbara och gynnsamma metoder i undervisningen.

Under en tid av lärartjänst i Estland (1995-97) kom jag i kontakt med, dels Olle Åhs tankar om involveringspedagogik (se nedan), dels med det globalt verksamma *Virtues Project*, som syftar till att uppmuntra människor i alla åldrar att utveckla sina inneboende goda egenskaper och skapa en fredskultur. Projektet startades av Linda Popov Kavelin och Dan Popov i Kanada i början av 1990-talet. Idén spridde snabbt till andra länder. Jag fann att Kavelin Popovs första bok (1993) om dygder redan 1995 fanns översatt till norska, estniska och ryska och att projektet redan då fortgick i ett 80-tal länder.

Idéerna, riktlinjerna och strategierna i denna verksamhet är enkla och praktiska och redan väl beprövade. I korthet är tanken att alltid se varje enskild individs potential, de goda egenskaperna, och stärka dem genom att använda ett sådant språk och ordval som lyfter, inspirerar och vägleder. Därmed kan elevernas självkänsla och motivation att utveckla goda egenskaper få näring. En samtalsmodell har utvecklats som syftar till att uppmuntra och stegvis vägleda individen att själv finna lösningen på enklare konflikter.

Många lärare arbetar entusiastiskt enligt de strategier som föreslås, vilket också visat sig ge mycket goda resultat, enligt de utvärderingar som gjorts, och som man kan läsa om i böcker och uppsatser och på olika hemsidor. Snabb minskning av mobbning har konstaterats samt en tydlig förändring i tankesätt och språkbruk hos eleverna. Doktorsavhandlingar om detta projekt skrivs för närvarande av två lärarutbildare i Australien. (Den ena avhandlingen baserar sig på ett

gymnasieprojekt i Ulan Bator, Mongoliet.) Publicering av avhandlingarna är troligen att se före slutet av 2012. Enligt Derek Patton, rektorsutbildare vid Melbourne University, visar pågående forskning att projektet lett till mycket goda resultat. Detta borde inte vara förvånande utan snarare ses som helt logiskt. Barn som dagligen uppmuntras att utveckla sina bästa egenskaper och känner sig motiverade att vara artiga, vänliga och fredliga kommer rimligen att påverka sin omgivning och skola i positiv riktning.

Den allmänna strävan mot karaktärens förfining, som denna dygdefilosofi inbegriper, gäller förstås alla deltagare inom en viss verksamhet, t.ex. skolan. Där handlar det ytterst om att utveckla en skolkultur, baserad på goda relationer mellan samtliga. Med detta följer positiva känslor, upplevelser och färdigheter. *Virtues Project* är därför inte att se enbart som ett pedagogiskt program, det är en hel ideologi byggd på en mycket ljus människosyn.

Kavelins bok *The Virtues Guide* (1993) hedrades under Familjeåret 1994 av FN som ”en modell för familjer i alla kulturer”. Modellen används, som redan omnämnts, inom skolor men även i andra typer av sociala institutioner. Liknande projekt men med andra upphovsmän finns förvisso i många länder. *Virtues Project* är möjligen ett av de globalt mest spridda och tillämpas numer i ett hundratal länder.

Involveringspedagogiken

Många av de tankegångar som finns i *Virtues Project* finns även i involveringspedagogiken (Nissen, 1979), som utgår från att varje människa har vissa grundläggande psykologiska behov som man medvetet eller omedvetet bär med sig genom livet och som man styrs av i olika riktningar, beroende på om dessa behov tillfredsställs eller ej. De kan sammanfattas kort i fyra punkter: behovet av en positiv självbild, behovet av samhörighet, behovet av sammanhang och struktur samt behovet av meningsfullhet. Involvering kan i ett pedagogiskt skolsammanhang förstås som känslomässig involvering hos läraren i en elevs situation. En sådan varm inlevelse från lärarens sida kommer att skapa en känsla av trygghet och öka elevens förmåga att ta till sig kunskap. Denna form av involvering och de grundläggande behov som omnämnts kan man ha i åtanke då man planerar att införa ett ämne som livskunskap – och naturligtvis i all annan verksamhet med barn och ungdomar.

Olle Åhs bok *Bortom bråk och hårt klimat* (1998) presenterar på ett åskådligt sätt idéerna och metoderna i ämnet och boken ingår ofta i någon delkurs inom lärarutbildningen på landets högskolor. I *Vägen till en inre kompass* (Åhs, 2004) finns en god sammanfattning av de fem strategierna i Kavelin Popovs projekt. I ett kapitel framläggs också många värdefulla synpunkter på hur barns existentiella frågor kan besvaras, ett stort ämne som kräver eftertanke och fördjupade kunskaper i fler kulturer än vår egen. Arbete med detta är extra angeläget eftersom de flesta skolor numera är mångkulturella.

Involveringspedagogiken presenterar även den en samtalsmetod, som ska fostra eleverna till respekt, aktsamhet och uppmärksamhet – en fast grund för demokratisk fostran. Helst ska samtalen föras i en tätt sammansatt ring så att alla får nära kontakt med varandra. Man tränar sig i lyssnandets konst utan att avbryta någon, samtidigt som man alltmer frimodigt vågar yttra sig i kamratcirkeln. Många svenska grundskolor tillämpar, särskilt bland yngre barn, denna eller

liknande metoder, som också visat sig ge goda resultat, bl.a. i form av trygghet inom gruppen och bättre koncentrationsförmåga. En grundläggande bok om involveringspedagogik av den danske författaren Poul Nissen publicerades på svenska 1979.

Egna läromedel: *Byggstenar till en bättre värld* och citat från världsreligionerna

Tanken att det är de goda egenskaperna som behöver tränas i skolans värld för skapandet av studiero och vänligare klimat väckte respons hos många lärare som jag pratade med vid inledningen av mitt eget privata projekt, ett material riktat direkt till eleverna, och som lärarna kunde förmodas ha praktisk nytta av i sitt värdegrundsarbete.

Läromedlet som fick titeln *Byggstenar till en bättre värld – dygder och livskunskap i teori och praktik* (Melin-Blomqvist, 2005) består av femton avsnitt om dygder. Varje avsnitt innehåller olika typer av muntliga och skriftliga övningar samt ett antal berättelser. Syftet är att ge eleverna kunskap om den djupare innebörden av vissa goda egenskaper och förståelse av det egna ansvaret att praktisera dem. Ställ dig gärna frågan: Kan vi bibehålla och utveckla en verklig demokrati utan dygder? Kan vi bygga en fredlig värld utan dygder? Kan vi frigöra oss från fördomar utan dygder som eftertanke, förståelse, kunskap och välvilja?

Då värderingar i olika delar av världen och i vårt eget samhälle skiftar, tycks de enskilda dygderna vara allmänt accepterade, oberoende av kultur och religion. Av denna anledning är det en god idé att ha dygder som utgångspunkt för arbetet med värdegrunden i våra skolor. Egenskaper som ansvar, tolerans, vänlighet, medkänsla, förlåtelse, respekt och solidaritet kan bättre förstås och praktiseras genom utforskande samtal och nytänkande.

I den lilla citatsamlingen *Världsreligionernas visdom* (Melin-Blomqvist, 2007) har jag samlat sådana visdomsord som kan vara inspirerande att reflektera över och med fördel skulle kunna användas under lektioner i livskunskap. Jag vet att vissa lärare tränar eleverna i meditation och koncentration, något som de kan ha stor nytta och glädje av. Man kan meditera och reflektera på olika sätt, reflektion över visdomsord kan bli en form av meditation.

Förslag till kursplan för gymnasiet

När det gäller de gymnasiestuderande kommer vi upp på en nivå där mer komplicerade frågor tas upp. De förväntningar, krav och tveksamma ideal som framträder under tonårstiden skapar osäkerhet och förvirring och i många fall även ensamhet, modlöshet och depression. Detta tar sig, som vi sett, uttryck i skolk, avbrutna studier, självskadebeteende, drogmissbruk och våldsamhet.

Här följer i korthet några förslag på vad en kursplan för gymnasiestuderande skulle kunna innehålla. Liknande mål finns omnämnda i en del skolors lokala kursplaner.

Genom ämnet livskunskap ska eleverna genom samtal och studium

- uppnå en större känsla av sammanhang och meningsfullhet, förstå hur livssyn och livsstil hänger samman samt utveckla förståelse för den egna betydelsefulla rollen i samhället nu och i framtiden

- få vidgade kunskaper om sexualitet och samlevnad och få insikt i hur man kan uppnå ett mer harmoniskt umgänge med familj, vänner, lärare, skolkamrater etc.
- utveckla ett ”sanningssökande” öppet sinne, logiskt och kreativt tänkande och förmåga till helhetssyn samt upptäcka fördomar av olika slag och finna metoder att bearbeta dessa
- utveckla mer självförtroende, mod och jagstyrka och därigenom finna metoder att lösa akuta problem och konflikter i det privata livet eller i studiesituationen
- uppmuntras att upptäcka och utveckla inneboende talanger och goda egenskaper som ett led i att vinna ökad insikt om möjligheter till en viss yrkesroll och en välfungerande social tillvaro
- tillägna sig viss allmänbildning vad gäller andra kulturer än den egna samt grunddragen i de stora världsreligionerna med fokus på etiska och existentiella frågor som kan undanröja missförstånd och möjliggöra större förståelse och gemenskap med klasskamrater och alla andra människor
- undersöka och förstå betydelsen av att omhulda den egna hälsan och få såväl grundläggande som fördjupade kunskaper om alkohol, tobak och övriga droger samt konsekvenser av missbruk
- uppmuntras, inspireras och uppmanas till en positiv tillitsfull inställning till livet och till sökandet efter en egen hållbar livssyn och livsstil
- utveckla förmåga till samråd, samförstånd och frimodigt uttryckande av tankar, idéer och känslor i klassen som en förberedelse och träning inför framtida utmaningar i familjeliv, arbete och samhällsliv
- bibringas kunskaper och tankar kring deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna och de processer som pågår i en alltmer globalt sammanlänkad värld och inspireras att arbeta mot höga ideal som rättvisa, fred, renare miljö och solidaritet över alla gränser.

Detta är några förslag, men tydligare formuleringar och vidare vyer kan förvisso framföras av de erfarna lärare som själva arbetat med ämnet livskunskap på gymnasienivå. Dessa borde konsulteras om man en dag bestämmer sig för att sammanställa en nationell kursplan i ämnet. Samtidigt borde man allvarligt beakta de riktlinjer som finns i FN-stadgan, i UNESCO:s stadga och i Deklarationen om de mänskliga rättigheterna (se C.-J. Klebergs kapitel, red. anm.). Likaså måste elevernas önskemål på varje skola tas på allvar när man tillfogar lokala kursplaner.

Mycket av det som föreslagits här ovan kan naturligtvis tas upp under vanliga lektioner i biologi, samhällskunskap, historia, religion etc. Frågan är bara om tiden räcker till för mer uttömmande samtal och frimodig rådplägning, där känslan av prestationskrav kan glömmas bort. Förslagen ovan kan ju splittras upp i en mängd detaljerade frågor och genom denna uppräknings av tänkbara mål känner jag att samtalsämnen redan är outtömliga.

Exempel från Berlin och Åbo

Vad gäller de många frågeställningar som säkert aktualiseras under en lektion i livskunskap kan flera perspektiv beaktas, varför inte som i den etikundervisning som tillämpas i Berlin (på högstadienivå) där alla ”temafält” som exempelvis *identitet, vänskap och lycka* eller *frihet, ansvar och solidaritet* behandlas ur tre aspekter: individuell, samhällelig och idéhistorisk. På så sätt kan både allmänbildningen hos ungdomarna höjas och helhetssyn och vidare förståelse på sikt växa fram. Berlins kursplan i ämnet synes väl genomtänkt och vi kan gärna hämta idéer och lärdomar från projekt i andra länder.

I Finland ingår livsåskådningskunskap i skolornas läroplan. Som exempel har Katedralskolan i Åbo en mycket fyllig och intressant kursplan som delats in i fyra övergripande teman: *Ett gott liv, Världsbilden, Individerna och samhället, Det kulturella arvet och identiteten*.

Även på gymnasienivå kommer samråd om dygder naturligt på tal, t.ex. fördelarna med att i vissa situationer kunna praktisera självkontroll, aktsamhet, respekt, hederlighet, mod, tolerans etc. Det är fullt tänkbart att eleverna i en samtalsgrupp kan lära av varandra, utbyta goda råd och hitta metoder för att exempelvis kunna stå emot olika former av riskbeteenden, grupstryck, förledande propaganda, utseendefixering, meningslös konsumtion, mobbning, våldsamheter och annat som är svårt att handskas med på egen hand. Rådplägning i smågrupper och i klassen som helhet kan ta bort mycket osäkerhet och oro och samtidigt skapa god gemenskap. I den sjätte punkten här ovan nämns religionerna, detta eftersom man under vissa perioder inte läser ämnet religionskunskap.

Lärarytbildningen

Lärarytbildning i livskunskap ligger i tiden. En sådan kurs borde innefatta bl.a. konflikthantering, samtalsmetodik och etik. Undervisande lärare bör utveckla förmåga att samtala ödmjukt och vist om existentiella frågor och olika ungdomsproblem. I svåra och känsliga ämnen kan det ibland vara påkallat att ta in kunniga och omdömesgilla föreläsare, som är vana att tala med unga människor och hyser djup förståelse för deras problem.

Betygsättning

Frågan om livskunskap ska betygsättas har diskuterats. Risk för orättvisa betyg föreligger samt att lektionerna inte alls får den optimala välgörande effekten. Många elever vill gärna uppleva livskunskapen som en oas, en fristad undan stressen och kraven på prestation. Aktiv närvaro där alla efter förmåga deltar i samtal och tränar sig i respektfullt lyssnande kan vara fullt tillräckligt.

Slutord

Om livskunskap i framtiden blir ett obligatoriskt ämne torde det bli ett viktigt verktyg till ett mer beslutsamt skolarbete. Det skulle också med rätt vägledning kunna bistå de unga att undslippa onödiga och farliga fallgropar på vägen mot mognad, bistå dem att utveckla tillit till livet, till omvärlden och framtiden, inspirera dem att använda sina latent förmågor av välvilja, kärlek, idealism och kunskap i byggandet av en bättre värld.

Referenser

Kavelin Popov, L., Popov, D. & Kavelin, J. *The Family Virtues Guide*. NY: Plume Penguin Books; 1993.

Kavelin Popov, L. *The Virtues Project Educator's Guide*. Torrance, CA: Jalmar Press; 2000.

Melin-Blomqvist, M. *Byggstenar till en bättre värld*. Ronneby: Värdegrundsförlaget; 2005.

Melin-Blomqvist, M. *Världsreligionernas visdom*. Ronneby: Värdegrundsförlaget; 2007.

Nissen, P. *Involveringspedagogik*. Solna: Liber; 1979.

Åhs, O. *Bortom bråk och hårt klimat*. Stockholm: Runa; 1998.

Åhs, O. *Vägen till en inre kompass*. Stockholm: Runa; 2004.

Webbadresser

Sveriges lärare för fred: www.larareforfred.se/involveringspedagogik

Virtues Projects hemsida: www.virtuesproject.com

Virtues Project, New Zealand: www.virtuesproject.org.nz

Värdegrundsförlaget: www.livskunskap.se

www.unesco.se

Dokument rörande hälsa och *life skills* samt etik och livsåskådningskunskap hittas enklast via sökord som *Ethikunterricht Berlin*; *Läroplan livsåskådningskunskap Åbo*; *Unesco*; *life skills* etc.